

УДК 323.2(477):321.111.15.02

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-18-12>

Галина Зеленько

ORCID: 0000-0001-7219-4703

ФЕНОМЕН CAPTURE STATE: ЗМІСТ, НАСЛІДКИ І ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ В УКРАЇНІ

У статті аналізується феномен «захопленої держави» в політичних теоріях і українському політичному контексті. Авторка досліджує основні характеристики, механізми та наслідки функціонування кланово-олігархічного політичного режиму, який характеризується домінуванням приватних інтересів над суспільними. Конституція як Основний закон держави фіксує основні базові принципи – суспільний договір, а процесуальні норми забезпечують виконання норм конституції. Тим самим створюється відповідне нормативно-правове поле, яке формує певні політичні (соціально-економічні тощо) практики, які й формують своєрідну «колію», траєкторію руху країни. Проте логіка запровадження демократичних політичних інститутів і власне демократичний транзит в Україні призвели до протилежних результатів. Фактично ми отримали досить відмінний від повноцінної демократії політичний режим, який прийнято називати кланово-олігархічним, а держава виявилася такою собі capture state цими самими ФПП. Стаття розкриває, як олігархічні групи впливу використовують державні інститути для отримання власних вигод і контролю над державою, і розглядає можливі шляхи подолання цього режиму. Висвітлюються концептуальні основи capture state, а також надається критичний аналіз політичних, економічних і соціальних наслідків для України. Робота має важливий науковий і практичний потенціал для розуміння та подальшого реформування політичних процесів у пострадянських країнах.

Ключові слова: кланово-олігархічний політичний режим, «приватизована держава», телеологічний конституціоналізм, політичні інститути, політичні практики, політичні актори, демократія, лобізм.

Постановка проблеми. Феномен «захопленої держави» (state capture) став центральною проблемою для країн із перехідними політичними режимами, включно з Україною. Після розпаду СРСР багато пострадянських країн, у тому числі Україна, зіткнулися з проблемою послаблення державних інституцій, що відкрила можливість для приватних олігархічних груп захопити ключові сектори управління. Захоплення держави насамперед пов'язане з тим, що політичні й економічні еліти використовують державні інститути для досягнення власних інтересів, які суперечать суспільним. Це призводить до значних спотворень у функціонуванні державних структур і спотворенню демократичних політичних інститутів. Звідси й з'являється поняття «фасадна демократія», коли демократичні політичні інститути нібито і є, але їх адаптують до приватних інтересів. Тож державні інститути не здатні належним чином виконувати свої функції та забезпечувати саме суспільне благо. Захоплення держави відбувається через серію механізмів, серед яких найбільш важливими є корупційні схеми, лобістські угоди, а також неформальний вплив на законодавчий і виконавчий процеси. Це явище стало однією з основних перепон на шляху до побудови демократичної та правової держави в Україні. Однак якщо таку «розкіш» бути неповноцінною демократією можна було якось «терпіти», то в умовах повномасштабної російсько-української війни така «неповноцінність» може мати катастрофічні наслідки через неефективність держави, механізмів інкорпорації еліт, корупцію тощо. Також європейська модель демократії і бажання України інтегруватися до ЄС не передбачає такого неформального політичного актора, як «олігархи». У зв'язку із цим дослідження феномену захопленої держави є важливим не тільки з академічного погляду, але й для

вироблення практичних рекомендацій щодо реформування політичної системи та зменшення впливу олігархічних груп.

Метою цього дослідження є комплексний аналіз феномену «захопленої держави» (capture state), пояснення його основних механізмів, наслідків для політичної та економічної системи країни, а також пошук шляхів мінімізації негативних наслідків.

Аналіз феномену «захопленої держави» в цьому дослідженні базується на кількох методах: **системний аналіз** – для дослідження взаємозв'язків між політичними, економічними й соціальними процесами, які визначають функціонування олігархічної системи; **інституційний аналіз** – для оцінки впливу як формальних, так і неформальних політичних інститутів на захоплення державних механізмів олігархами; **порівняльний метод** – використаний для аналізу українського політичного контексту порівняно з іншими пострадянськими країнами; **аналіз політики (Policy Analysis)** – для оцінки наслідків політичних рішень, прийнятих під впливом олігархічних груп.

Феномен «захопленої держави» в політичній науці (огляд літератури). Поняття «захопленої держави» було вперше введено в політичну науку на початку 2000-х років завдяки роботам Девіда Кауфмана та його колег, які досліджували феномен державної корупції у перехідних економіках. Вони визначили «захоплену державу» як стан, за якого приватні інтереси здатні впливати на формування політичних рішень і законодавства з метою отримання власних вигод. Особливо це стосується пострадянських країн, де демократичні інститути виявилися слабкими та неспроможними протистояти тиску з боку фінансово-промислових груп [12]. Важливим внеском у дослідження цієї проблематики стали роботи західних політологів, таких як Анна Гржимала-Буссе та Мунгі-у-Піппіді, які вивчали захоплення держави в контексті транзитивних демократій. Їхні дослідження підкреслюють, що захоплена держава є явищем, яке супроводжується не лише політичною, але й економічною корупцією. Вони також звертають увагу на те, що захоплення держави відбувається в умовах слабого громадянського суспільства та низької інституційної спроможності, що робить політичні процеси вразливими до маніпуляцій з боку олігархічних еліт [10].

У контексті України феномен захопленої держави детально розглядався в роботах науковців ІІІЕНД ім. І. Кураса НАН України. У своїх дослідженнях Владислав Ковалевський аналізує процеси захоплення державних інституцій олігархічними групами, зокрема, через неформальні політичні інститути, такі як лобістські угоди, медіаконтроль і використання адміністративного ресурсу для досягнення політичних цілей. Дослідження також підкреслюють, що одним із наслідків захоплення держави є зниження довіри до державних інститутів з боку суспільства, що призводить до подальшого поглиблення соціально-економічної кризи в країні [6].

Окрім цього, варто згадати дослідження Юрія Кіндзерського, який у своїх роботах акцентує увагу на інституційних пастках, що виникають у державі внаслідок захоплення ключових економічних секторів олігархами. Кіндзерський зазначає, що олігархічні групи використовують своє економічне домінування для маніпуляції державними рішеннями, що створює ситуацію, коли політична й економічна влада зосереджується в руках кількох впливових осіб, що негативно позначається на розвитку країни [5].

Державно-політичні трансформації у світі на початку XXI ст. з достатньою вірогідністю мають підстави претендувати на те, щоб розглядатися не лише як розрізнені та відокремлені явища, які відбуваються всередині держав. Наразі це радше транснаціональні процеси, які долають кордони окремих країн. З розумінням цього процесу, зокрема, під час аналізу нових країн, які утворилися після розпаду СРСР, і постала необхідність у нових категоріях та підходах. Тоді і з'явилися поняття *capture state* та *state capture* («приватизована», «захоплена держава»), які, з одного боку, мають значний евристичний і науковий потенціал, а з іншого – дають можливість спрогнозувати окремі політичні тенденції та процеси в сучасній Україні. Наголосимо, що ці явища характерні для пострадянських країн загалом. У чому ж їх суть?

Протягом 1992–1996 рр. Девід Кауфман був одним з архітекторів українських «реформ», неоднозначні результати яких ми спостерігаємо й зараз. Тоді й був визначений цей процес як різновид системної політичної корупції, у якій інтереси вузької групи осіб значною мірою впливають на процеси ухвалення рішень державою на їхню користь. За такої моделі приватні інтереси в певний момент почали визначати політику держави. *Тобто фактично відбувається підміна суспільних інтересів приватними і цей процес отримує легітимність через маніпуляції з боку зацікавлених у цьому груп інтересів, які до того ж володіють арсеналом інструментів інформаційного впливу (медіа, а також інші системи розробки й поширення суспільно-політичних смислів)* [12]. Їх дослідження стосувалося аналізу взаємодії влади та бізнесу. Зокрема, вони вивчали роль сучасної держави та моделі й механізми оптимізації державного управління в частині взаємодії з бізнесом. Автори визначили три типи взаємодії бізнесу та держави:

- *«захоплення держави»* – модель, за якої зусилля груп інтересів (бізнесу або приватних осіб) спрямовані на формування «правил гри» за допомогою неофіційного й непрозорого впливу та надання особистих благ офіційним посадовим особам;

- *вплив на державні органи й установи* – модель, де зусилля груп інтересів спрямовані на просування необхідних «правил гри» за допомогою лобювання, членства в торгових і промислових асоціаціях;

- *адміністративна корупція*, за якої створюється система незаконних і непрозорих платежів, що стягуються посадовими особами з метою дотримання передбачених «правил гри».

- Системний аналіз взаємовідносин таких типів може відбуватися саме через вивчення правил та умов ведення бізнесу. Схильність до того чи іншого типу взаємодії може визначатися різними детермінантами, наприклад походженням бізнесу, його масштабом і формами власності, бюрократичним доступом, культурними й історичними традиціями тощо.

З дослідницького погляду вивчити зазначені моделі можна також завдяки виявленню нестабільності політики, оскільки це є одним з основних показників «захоплення держави». Але якщо зміна офіційного курсу (як, наприклад, розворот від європейського до російського вектора наприкінці 2013 р., до якого вдався тодішній президент України В. Янукович) – це велика та знакова подія, яка відразу стала доступна для спостереження й аналізу, то дуже часто багато інших важливих, але невеликих ситуацій стають відомими набагато пізніше. Маємо на увазі політичні рішення, які нібито не лежать на поверхні. Однак такі рішення одне за одним дають можливість вибудувати доволі специфічну інституційну систему, яка в певний момент починає приносити дивіденди її «замовникам», але водночас високі втрати для суспільства. Із часом кількість таких кон'юнктурних (лобістських і кулуарних) рішень перетворюється у своєрідний «сніжний ком», коли зводить нанівець усі зусилля покращити ситуацію, або вистрибнути з *«колії залежності»* (*path dependency*).

Класичне визначення *capture state* виходить з того, як приватні особи маніпулюють формальними процедурами й урядовою бюрократією, щоб впливати на державну політику та закони на свою користь. Закони стають інструментами відтворення насамперед їх статус-кво, а не забезпечення суспільного блага. І тим самим відрізняючись від більшості інших форм політичної корупції, які вимагають вибіркового застосування чинних законів. Адже в умовах захоплення держави олігархи якраз і створюють закони й тому, за визначенням, перебувають над ними. Завдяки концентрації капіталів, контролю над виконавчою, законодавчою і судовою владою олігархат уособлює як закон, так і державу. При цьому олігархії вдається приховувати факт загарбання держави через імітацію громадянських свобод, чесного виборчого процесу, ліберальної демократії та вільного ринку.

Для подальшого розуміння цього феномену потрібно зробити важливе уточнення. На підставі виробленої політологами теорії (Р. Даль, С. М. Ліпсет, Х. Лінц) доцільно визначати демократію як правління політичного прийняття рішення представниками, обраними на конкурентних

виборах [8, с. 302]. Демократія вважається консолідованою, коли її суб'єкти втрачають і передають владу, не ставлячи під сумнів чинні правила. Відомим підходом до вивчення демократії є «плюралізм» (за твердженням Р. Даля – «поліархія»), де основними вимірами політичного режиму виступають «змагальність» і «участь» [7, с. 54], а головними індикаторами демократії – низка громадянських та політичних прав і свобод. Відповідно до цієї теорії, демократія виникає та зберігається через тиск з боку середнього класу на протодемократичні цінності. Демократія з'являється, коли в населення, переважно середнього класу, є схильність до неї, а створення демократії – створення виборів.

Існує також альтернативний підхід – «змагальний елітизм», що аналізує демократію через рівновагу сил між організованими соціальними групами. Створення демократії – результат діяльності еліт. Демократія – система «досягнення політичних рішень, за яких індивіди прирікають владу вирішувати шляхом конкурентної боротьби за голоси народу» [13]. Таким чином, народ лише обирає групу осіб, яка потім ухвалює кардинальні рішення без його відома й участі. Тому сутністю демократії є електоральне суперництво [9]. У цьому зв'язку варто погодитися, що «теорія демократії не може обмежувати себе однією єдиною метою, а, навпаки, вона повинна комбінувати більшу кількість уявлень про цілі, які викристалізувалися в теорії демократії, а також у демократичній практиці та виявилися соціально значущими...» [20]. І тоді на зміну ідеям про жорстке наведення порядку та гуманітарні інтервенції приходять думки про справедливість і потенціал поміркованого лібералізму із чіткими інституційними обмеженнями діяльності влади.

Натомість у разі «захоплення держави» відбувається змова еліт, або навіть пряма перемога однієї з потужних груп інтересів, які відтоді діють лише у власних інтересах, використовуючи державу як інструмент, а також ігноруючи інтереси суспільства. Тобто в режимі «захопленої держави» перша основа демократії – змагальний виборчий процес підлаштовується під вимоги цих груп інтересів. З одного боку, затверджується той тип виборчої системи, який дає можливість із максимальною вірогідністю провести своїх людей до влади. Причому якщо спочатку це робиться через масові порушення в день виборів (технологія «вкидання бюлетенів», «каруселей», фальсифікацій), то з часом технології досягнення «потрібного» результату шліфуються так, що потрібний результат максимально гарантується на етапі підготовки до виборів. Усе це разом складає сукупність формальних і неформальних практик – «*превентивну виборчу систему*» (термін мій – Г. З.), які становлять єдину систему приходу до влади та встановлення в подальшому режиму «захоплення держави» [1, с. 7–48]. Насамперед це можливо завдяки наявним лакунам у виборчому законодавстві, які дають змогу з високою імовірністю це зробити [3, с. 139–176]. У цьому контексті можна виділити три основні прогалини – це непрозоре фінансування виборчих кампаній; використання методів маніпуляції і пропаганди; залучення адміністративного ресурсу для усунення конкурентів (неправильно складена декларація, суди, місцеві виборчі дільниці, які працюють на користь одного з кандидатів тощо).

Однією з основних цілей груп впливу, безумовно, є фінансове збагачення, водночас фінанси є одним з головних ресурсів виборчої кампанії. Якщо державу розглядати як інструмент встановлення контролю й отримання ренти, то вибори як інструмент входження до влади стають украй важливим елементом стратегії функціонування тієї чи іншої групи впливу. Але це ще не все, оскільки група, яка вже має значний фінансовий ресурс, часто бере під свій особистий контроль медіа для маніпуляції громадською думкою. Якщо ще більше заглиблюватися, то з технологічного погляду фінансовий ресурс завдяки використанню інформаційної інфраструктури дає змогу суб'єкту контролювати порядок денний на тій чи іншій території з метою контролю громадської думки та формування відповідних моделей мислення й оцінки.

Нарешті, ще один важливий аспект – це приховування «захоплення держави» через *імітацію чесного виборчого процесу*. Це радше царина політичних технологій, але варта окремої

згадки. Через імітацію створюється ефект демократичності та прозорості виборчого процесу, і тоді складається враження, що певна група отримала владу завдяки чесним, відкритим і демократичним практикам, але насправді за цим часто стає жорстке використання адміністративного ресурсу, тотальний контроль за медіа, контроль за інституціями, які здійснюють підрахунок голосів виборців (виборчі комісії) та використання елементів так званого економічного голосування (фінансово вмотивованих мереж прихильників) [6].

Концептуалізуючи поняття «захоплення держави», слід наголосити, що йдеться не про захоплення влади. Тобто реалізація режиму «захоплення» відбувається без використання силових методів [6]. Але зміна влади може відбуватися в тому числі через перемогу однієї групи інтересів над іншою. Інституційна система в такому разі може змінюватися, і навіть суттєво, але саме ненасильницьким шляхом. Тут постає питання використання екстремістських і воєнізованих угруповань у процесі «захоплення держави». Але потрібно розуміти, що ці групи не матимуть статусу суб'єкта, ані формального, ані неформального. Їхня участь у процесі чи під час «захоплення» є суто інструментальною. Також їх часто використовують задля підкріплення якихось інституційних змін, але не більше, оскільки інакше це кваліфікуватиметься саме як «захоплення влади», а не «захоплення держави». І цей процес якраз нормативно описаний і передбачає певні санкції у разі його доведення.

Слід також відмітити, що процес *capture state* за своїми ознаками має не тільки негативний характер. Це явище супроводжувало народження нових держав наприкінці ХХ століття, тож логічним є те, що воно може супроводжувати демократизацію. На пострадянському просторі практично у всіх випадках «захоплення держави» було неодмінним процесом під час так званої третьої хвилі демократизації. Це пояснюється застосуванням «ваучерної моделі» приватизації, унаслідок чого процес первинного нагромадження капіталу відбувся буквально за кілька років. Зрозуміло, що в кожній країні наслідки цього процесу мали власну специфіку, але інструменти були однакові. Основними інструментами під час «захоплення держави» є такі: приватизація; націоналізація; експропріація «привабливих» активів; маніпуляція і торгівля державним майном; пряме розкрадання бюджетних коштів; привілейований доступ до державних ресурсів; реалізація державних контрактів і тендерів, у тому числі в інтересах третіх осіб; створення спеціальних інститутів (проектів), що фінансуються з бюджетних коштів; неналежне виконання чинного законодавства; блокування розслідування або судового розгляду, звільнення від судового переслідування і ряд інших [6].

Як видно, основна частина цих інструментів носить економіко-правовий характер. Роль політики в цьому процесі інша – вона має забезпечити інституціоналізацію, тобто легітимацію відносин, що склалися після використання зазначених механізмів. У подальшому політична надбудова стає визначальною, оскільки саме в ній відбувається затвердження наявних і формування нових «правил гри». Одним із головних наслідків є у такому випадку можливість контролю правого поля, тобто фактична вибірковість застосування законодавчих санкцій та обмежень. Досягається це шляхом використання стандартних механізмів примусу, які є на службі будь-якої держави та забезпечують його стабільність і відповідність наявному політичному режиму, стійкості та прогнозованості економічної системи.

Зрозуміло, що процесу «захоплення» відповідає також зміна еліт, які отримують владу. Стратегічно кращим варіантом за кардинальної зміни курсу є повне усунення старої еліти. Поступова або різка асиміляція також часто використовується, але історично є менш надійним підходом для становлення нової еліти. Цікавим інструментом, який активно застосовувався на теренах держав, що пройшли зміну політичного режиму, є люстрація як вияв реальної боротьби зі старими елітами. Цей інструмент був задіяний у європейських країнах, а на пострадянському просторі застосовувався тільки в окремих державах так званого буферного поясу – Литві, Латвії, Естонії, Грузії та після Революції гідності в Україні. Проте це мало вплинуло на якість

політичного процесу. Адже феномен захопленої держави в тому, що її «власники» не займають офіційних посад, а люстрованих посадовців замінюють на інших. Тим самим люстрація стає радше таким собі «вихлопом пари», ніж дієвим інструментом якісних змін політичного класу. Адже люстрацію вкрай складно застосувати до реальних власників країни.

Насправді, монополізувавши більшу частину багатства і влади в Україні, кілька олігархів дотепер використовують загальний контроль, щоб приховати реальний характер наявного режиму та й утриматися при владі. Тут працюють ключові постулати псевдодемократії, що не мають нічого спільного зі справжніми процесами демократизації. Фабрикуючи нескінченний потік криз у суспільно-політичному порядку денному, олігархія, яка захопила державу, здатна продовжувати своє правління на невизначено довгий термін завдяки наявності неформального інституту *політичного лобіювання*.

Як функціонують політичні інститути в приватизованій державі? Зауважу, що лобізм як явище не є чимось поганим, оскільки за своєю суттю це лише метод просування чийхось інтересів. Однак в Україні лобізм зустрічається переважно в негативній конотації. Адже в країнах зі слабкими інститутами він дійсно часто перетворюється на механізм системної політичної корупції. А недостатня інституціоналізація лобізму проявляється в розвитку такої форми, як тіньовий лобізм, який дуже часто можна відстежити лише за наслідками в політичній чи економічній сферах. В умовах, які утвердилися в сучасній Україні, тіньовий лобізм став неформальною, але дуже поширеною практикою вирішення питань великого і навіть середнього бізнесу. Державні інституції через своїх представників беруть у цьому активну участь і часто формалізують такі практики в межах своїх установ (наприклад, погодження встановлення рекламних носіїв, окремі будівельні дозволи тощо).

Останнім десятиріччям поширеною стала практика утворення громадських організацій під виконання нібито проєктів, спрямованих на реформування. Однак по суті такі структури створюють своєрідний «шум», «розганяють» певну проблему в публічному просторі через проведення «замовних» мітингів, акцій протесту і тут же пропонують її рішення, а отже, свої «послуги».

Потрібно розуміти, що всі вказані елементи є неодмінними показниками того, що є «захоплення держави». Якщо узагальнити, то двома основними складниками цього процесу є отримання ренти й використання держави у своїх цілях. Цікаво, що рента в цьому випадку з'являється не тільки завдяки якимось прихованим діям, але й на підставі виборчого чи адміністративного процесів, коли, наприклад, доступ до бюджетних коштів дає можливість для їхнього використання на цілі, що не пов'язані з функціями держави або навіть прямо суперечать їм.

Суспільні інтереси за таких обставин замінюються приватними і за основними державними інститутами встановлюється повний контроль з боку приватних акторів, тому й виникла категорія «приватизація держави» [5, с. 22–46]. На думку Ю. Кіндзерського, встановлення цього режиму сталося завдяки специфічній реформі приватної власності, унаслідок якої сформувався «олігархат» – вузька група представників великого бізнесу, економічна основа якої залежала саме від нерівного доступу до об'єктів приватизації.

Паралельно з категорією «приватизація держави» певного розвитку отримало поняття «вкрадачів держави» – суб'єктів, які фактично перевели в приватну власність державні інститути. Формально вони залишаються в системі державної влади, але повністю контролюються та взагалі функціонують, обслуговуючи інтереси цих вузьких, часто непублічних осіб чи певних груп.

Але зрозуміло, що для забезпечення цих інтересів потрібна також відповідна інфраструктура. Дж. Хеллман, Дж. Джонс і Д. Кауфманн на основі регресивного аналізу [12, с. 751–773] значної кількості даних продемонстрували, що в разі захоплення держави групи інтересів формують необхідне інституційне середовище за допомогою створення й використання

прихованих (неофіційних) каналів впливу на публічних посадових осіб з подальшим наданням їм неправомірних вигід. Глибинний опис і пояснення цих моделей можливі на основі двох основних концептів – це «*доступ до влади*» та «*якість інститутів*». Тому й постають питання організації та проведення виборів, з одного боку, та інституційний (конституційний) дизайн держави – з іншого.

Системна політична корупція у вигляді «захоплення держави» складається з двох рівнозначних і взаємопов'язаних процесів – політичного та економічного. Тому аналіз цього феномену має відбуватися за напрямками вивчення політичної корупції як такої (електоральні маніпуляції та «приватизація влади») та економічної корупції (бюрократії та «скуповування влади»). Нарешті, «захоплення держави» потрібно розглядати у двох вимірах. По-перше, як процес, тобто розтягнутий у часі причинно-наслідковий механізм. По-друге, як стан, який характеризується інституціоналізацією неформальних інститутів і практик, які склалися під час формування демократичної політичної системи, але за відсутності відповідної політичної культури та традицій [6].

Через кардинальні зміни глобального характеру слід визнати, що процеси демократизації часто відбуваються завдяки зовнішнім чинникам – так званим гуманітарним інтервенціям (конвергенціям), тобто застосуванню військової сили, політичному тиску і впровадженню інститутів демократії ззовні, а також унаслідок масового виступу широких верств населення проти наявних форм державного насилля [1, с. 8–39].

Нагадаємо, що термін «захоплення держави» вперше був використаний для характеристики ситуації у пострадянських республіках. Зокрема, він стосувався ситуацій, коли дрібні корумповані групи використовували свій вплив на урядовців для прийняття відповідних урядових рішень із метою зміцнення своїх політико-економічних позицій. Із часом зазначені спільноти набули певних рис, які і стали відомі як олігархічні групи.

Тут варто пам'ятати, що «захоплення держави» має інституційну природу. Проявом цього може бути нав'язування країнам зі слабкими демократичними інститутами суто зовнішніх, часто неприродних на певному етапі органів, які покликані боротися чи запобігати цьому захопленню. Але режим *capture state* є корупцією найвищого рівня. Фактично це певний стан держави, з яким важко, але потрібно боротися шляхом формування механізмів і процесів нових або вже чинних законів, правил або положень щодо хабарників. Ідеться про боротьбу з феноменами купівлі голосів парламентаріїв за ключовими законодавчими актами, підкуп урядовців для прийняття сприятливих правил регулювання, хабарі суддям для отримання потрібних судових рішень. Саме завдяки такій корупції вузька група осіб закладає власні преференції до нормативно-правової бази країни.

Отже, суди теж можуть бути під впливом «викрадачів держави». А це вже абсолютизація владного простору, крайнім виявом якого буде становлення автократичної держави. Начебто суто демократична ідея Монтеск'є щодо розподілу повноважень між гілками влади наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. замість запобіжника в молодих державах часто перетворювалася на елемент олігархічного протистояння та зловживання владою [4].

Логіка «захоплення держави» в Україні. В Україні феномен «захопленої держави» вилився в серйозне, по суті перманентне протистояння різних державних інституцій найвищого рівня. Повна невідконтрольність судової влади вищій законодавчій і виконавчій владі стала фундаментом протиріч між Президентом та Конституційним Судом, між антикорупційними органами та Вищим адміністративним судом тощо. Виходом із цього, крім уже банальних рекомендацій щодо підвищення рівня політичної культури всіх суб'єктів, може бути встановлення певних інституційних обмежень, які б фактично в автоматичному або напівавтоматичному режимі задавали демократичні «правила гри» та контролювали ці процеси завдяки внутрішньо встановленим механізмам, як, наприклад, суддівське самоврядування та суспільний нагляд.

Неформальні політичні інститути, за посередництва яких існує феномен *capture state* в Україні, можна систематизувати так:

1. Олігархічні мережі – неофіційні групи впливових бізнесменів, які контролюють значні економічні ресурси та використовують свій вплив для формування політики через підкуп чиновників, контроль ЗМІ та фінансування політичних партій.

2. «Куратори областей і сфер» (т. зв. смотрящі) – неформальна система політичного контролю на місцевому рівні та в різних галузях господарства, яка передбачає призначення осіб, відповідальних за координацію дій місцевих еліт і контроль економічних потоків.

3. Кланові групи – групи осіб, об'єднані за спільними інтересами, етнічними або родинними зв'язками, які впливають на політичні рішення через корупційні зв'язки, патронат і клієнтелізм.

4. Силкові групи (силовики) – неформальні угруповання в правоохоронних органах (поліції, службі безпеки), які використовують своє становище й компетенції для впливу на політичні рішення або так зване кришування нелегальних бізнес-схем.

5. Лобістські групи – формально не закріплені організації або особи, які представляють інтереси певних компаній чи галузей і впливають на законодавчий процес через неофіційні канали. Найчастіше вони очолюють громадські організації різного спрямування.

6. Тіньові політичні мережі – неофіційні структури впливу, що діють паралельно з формальними інститутами, здійснюючи прихований вплив на ухвалення рішень і політичний процес – різноманітні консалтингові групи, громадські рухи, які виконують певні замовлення – «здійняти галас» навколо якогось питання, провести замовну акцію протесту, опублікувати серію замовних матеріалів маніпулятивного характеру в медіа тощо.

7. Корупційні практики – неформальні механізми, через які політичні актори отримують доступ до ресурсів або привілеїв шляхом підкупу, хабарництва або зловживання владою.

8. Неформальні коаліції та альянси – тимчасові угоди між різними політичними силами або групами інтересів, що діють поза офіційними рамками, для досягнення спільних цілей. Дуже часто завдяки цьому реальна політична сцена представлених у парламенті політичних сил докорінно відрізняється від формальної. Це зазвичай видно по результатах голосування за ті чи інші рішення в парламенті або представницьких органах влади нижчих рівнів.

9. Тіньовий лобізм – неофіційні домовленості й угоди, які здійснюються без законодавчого регулювання, часто за допомогою корупційних механізмів. Він також маскується під різноманітні організації громадянського суспільства – бізнес-асоціації, об'єднання власників, групи інтересів тощо.

10. Контрольовані ЗМІ та медіаресурси – медіа, що належать або контролюються олігархами чи політичними групами, використовуються для маніпуляції громадською думкою та формування політичного порядку денного.

У 2019 р. відбулися дуже знакові події – майже повністю було перезавантажено владу, зокрема її центральний рівень (Президент, Верховна Рада, Кабінет Міністрів). У 2020 р. відбулися вибори до місцевих органів влади. Наявна інституційна система отримала новий кадровий зміст, а разом із тим і потенційний поштовх до кардинальних змін у країні. Але попри очікування тенденції розвитку окремих нових чи старих груп впливу тільки посилилися. Спочатку монобільшість, яку отримала партія «Слуга народу» на парламентських виборах 2019 р., з метою побудови управлінської вертикалі була поділена на 15 окремих груп. Однак уже досить скоро ці групи отримали здебільшого формальний статус, оскільки яскраво стали проявлятися інтереси олігархів і почали складатися неформальні стосунки між ними та народними депутатами. Крім системних груп інтересів умовно «старого зразка» на кшталт енергетичного, фінансового, транспортного й інших лобі-груп, почали ситуативно формуватися й нові групи, що представляли, наприклад, інтереси контрабандистів, забудовників, представників військово-промислового комплексу чи навіть мереж роздрібною торгівлі [6].

На перший погляд, однопартійна більшість у парламенті – це цілком нормальна ситуація, яка, навпаки, спрощує ухвалення законів, політичних рішень, і така ситуація є ідеальною для того, щоб проводити реформи, запроваджувати конституційні зміни тощо. Проте це можливо в країні, де є повноцінне громадянське суспільство, незалежна судова влада, незалежні медіа. У країні, де всі ці атрибути демократії не є такими, монобільшість у парламенті обертається узурпацією і непідконтрольністю влади. Так, певна узгодженість дій монобільшості в українському парламенті, безкарність і реальна можливість встановлення контролю за певними галузями економіки чи бізнесу через регулювання «правил гри» додали владі впевненості, що вона діє правильно. Саме тому напередодні місцевих виборів 2020 р. у владній фракції були призначені так звані куратори областей, одним із головних публічних завдань яких було забезпечення результату на виборах. Але, крім цього, фактично ці куратори отримували реальну можливість впливати на адміністративну практику та взагалі суспільно-політичний і економічний процеси у ввірених ним областях. Вочевидь, остаточною метою такого розподілу дуже часто ставало посилення чи нівелювання впливу окремих груп інтересів у тому чи іншому регіоні [4].

Водночас потрібно відзначити, що практика встановлення «кураторства» не була новою. Свою певну ефективність в умовах «захоплення держави» вона продемонструвала під час президентства В. Януковича. Тоді нова інституційна система встановлювалася в кілька етапів. На першому встановлювався контроль за регіональними елітами в обмін на лояльність центральній владі в певних питаннях. Далі були призначені так звані наглядачі, головним завданням яких було встановлення контролю за економічними потоками в областях також через значний вплив на політичний і адміністративний процеси. Нарешті, на останньому етапі, який передував подіям зміни влади у 2014 р., центральна група інтересів («сім'я Президента») намагалася консолідувати всі потоки в одних руках, через що фактично народжувався новий олігархат. Якщо моделювати ці процеси далі, то стає зрозумілим, чому «старі» олігархи фактично підтримали або не стали прямо на захист чинної тоді влади, оскільки через таку консолідацію та народження нової «еліти» спостерігалася чітка загроза їхньому існуванню.

Найголовніша відмінність між олігархами і звичайними громадянами та представниками бізнесу полягає у впливі олігархату на політику й державні органи, які він використовує, щоб встановлювати правила гри на благо свого бізнесу. Незаконні конкурентні переваги є одним із джерел олігархічного прибутку. Зокрема, стримування конкуренції і монополізація певних секторів економіки, яка досягається за допомогою політичного впливу, дає змогу їм отримувати надприбутки. Податкові пільги, субсидії та преференції в доступі до державних ресурсів дають змогу значно скоротити витрати. Вплив на державу за допомогою змін у законодавстві, політиці й упередженому регулюванні – саме це і є режимом «захопленої держави», який встановився в Україні та фактично й далі функціонує під час роботи різних президентів, парламентів та урядів. І це насамперед позначається на роботі двох взаємопов'язаних надважливих і чутливих сфер: бізнесу та соціальної політики.

Слід нагадати, що основними компонентами будь-якого бізнес-середовища є: доступність інформації про «правила гри» на ринку та в самому середовищі; зрозумілість, послідовність і передбачуваність встановлених норм і правил; регуляторний тягар з боку інституцій влади; витрати часу на взаємодію з державними органами; частота та рівень корупції; бюрократична підзвітність тощо.

У режимі «захоплення держави» всі ці компоненти потенційно мають корупційну складову. Починаючи від умов ведення бізнесу в країні до отримання дозволів, ліцензій і навіть простої документації для здійснення поточної діяльності. Розвиток інформаційних технологій може спростити ці питання та завадити розвитку корупції. Так, в Україні після виборів 2019 р. було створено спеціальне міністерство – цифрової трансформації, яке опікується цими питаннями. Також відбувається дерегуляція бізнесу. Але знову-таки, спостерігаючи за тим, як

іде цей процес, можна припустити, що наразі стара система, незважаючи на повномасштабну війну з РФ, яка триває вже третій рік, влаштовує більшість із наявних груп впливу і тому ці процеси свідомо гальмуються.

З погляду соціальної політики варто відмітити, що «захоплення держави» веде до значних соціальних втрат. Оскільки захоплення регуляторів дає змогу стримувати конкуренцію, то групи, що контролюють регуляторів, можуть встановлювати заробітні плати, соціальні виплати в межах тих обсягів, які вони самі вирішують. І це часто зовсім відірвано від реального життя. Крім того, більш високі ціни через стримування конкуренції означають скорочення вигоди для споживачів. При цьому завдяки процесам захоплення країни олігархічні угруповання забезпечують собі більш високі темпи зростання, ніж у решти бізнесу. Олігархи отримують перевагу не тільки у зростанні бізнесу, але й у доступі до основних суспільних благ через нехтування правами інших гравців (Grzymała-Busse, 2008).

Таким чином, «захоплення держави» має ряд негативних наслідків:

1. Слабкі інституції та система державного управління; ерозія суспільної довіри: явище захоплення держави значно підірвало суспільну довіру до державних органів влади. В Україні зараз це проявляється в саботуванні державних політик, зокрема щодо мобілізації.

2. Перешкода економічному розвитку: захоплення держави спотворює ринкові механізми та перешкоджає як внутрішнім, так і зовнішнім інвестиціям через передбачувані ризики недобросовісної конкуренції, брак прозорості та непередбачуване регуляторне середовище. Це також призводить до неефективного розподілу ресурсів, оскільки державні рішення керуються приватними інтересами, а не суспільним добробутом.

3. Соціальна нерівність і бідність: коли державні ресурси захоплені елітами, державні витрати на основні послуги, такі як освіта, охорона здоров'я та інфраструктура, часто скорочуються.

4. Послаблення демократичних процесів: захоплення держави підриває демократичні інститути та процеси, обмежуючи політичний плюралізм і знижуючи ефективність системи стримувань і противаг. Це може призвести до ерозії верховенства права, маніпулювання виборами й обмеження свободи ЗМІ, що є важливим для функціонування демократії.

5. Вразливість перед зовнішніми загрозами, оскільки впливові іноземні актори можуть використовувати скомпрометовану структуру управління для просування своїх геополітичних інтересів. Це може послабити суверенітет країни й ускладнити її міжнародні відносини стратегією кількох олігархів зі створення зони відносної безпеки.

6. Щоб успішно виживати в такому середовищі, підприємці вважають за краще вкладатися в *capture state*, а не в розробку інноваційних продуктів або методів виробництва. «Захоплена держава» надає беззаперечну перевагу політичним домовленостям і непотизму, а не до компетентності й винахідливості. Відсутність верховенства права, помножене на дефіцит мотивації до інновацій, системно скорочує приватні інвестиції, створює перешкоди та підриває ключове джерело стійкого зростання державності.

Висновки. Процеси інституційних перетворень, окремі негативні наслідки яких ми спостерігаємо в тому числі і зараз, почалися відразу з проголошенням незалежності України. Абсолютна правильна за зміни режиму ідея інституційних реформ, насамперед державного і приватного секторів, була спотворена якраз через перемогу приватних інтересів окремих груп над суспільними. Основними бенефіціарами перманентних реформ є найбільші ФПГ України, які прекрасно пристосувалися до умов і зацікавлені в підтримці хаосу в загальнонаціональних масштабах із метою стримування зростання потенційних конкурентів.

Проте є і інший бік цих процесів. Так, досвід посткомуністичних країн ЦСЄ та Балтії, які стратегічним напрямом розвитку обрали інтеграцію до ЄС і десять з яких уже у 2004 р. стали повноправними членами ЄС, дав підстави для концепції про застосування так званих

зовнішніх стимулів як факторів демократизації політичних режимів у країнах, які донедавна були авторитарними. Тобто вплив країн усталеної демократії стає своєрідним інструментом, який «підтягує» посткомуністичні країни до демократичних стандартів. Більшість дослідників погоджуються, що фактор «колективного Заходу» став тим запобіжником, який унеможливив формування кланово-олігархічних політичних режимів, що «у випадку країн ЦСЄ євроінтеграційний процес і взяття ряду зобов'язань як соціально-економічного, так і політичного характеру створило сприятливу «зовнішню демократичну преференцію», яка тим самим слугує «обмежувачем для агресивних стратегій кожної політичної сили» і є фактором, під впливом якого змінюються інституційні умови в різних сферах держави. Узагальнюючою можна вважати думку, що «країни Центральної та Східної Європи, які здобули після розпаду СРСР повну самостійність, побачили в можливості приєднатися до західних клубів неймовірно дієву противагу тиску давнього радянського / російського гегемона. Ця так звана модульна модель дала змогу обом організаціям реформувати інститути управління і ввести західні норми в країнах, які побажали «повернутися до Європи». Тому підписання Угоди про асоціацію, а згодом надання Україні статусу кандидата на членство у ЄС (2022), запровадження безвізового режиму, програма розширеної співпраці з МВФ та Світовим банком, програми військової співпраці з НАТО є саме тими важелями цілеспрямованого впливу, які, незважаючи на численні перешкоди й інерційність політичної системи, стимулюють процеси демократичного транзиту в Україні, як свого часу стимулювали його у країнах ЦСЄ. Підписавши Угоду про асоціацію, Україна отримала інституційні механізми, які стимулюють інтенсивні трансформації політичної ідентичності і, що важливо, цінностей, що створює більш сприятливі умови для виходу зі стану гібридності.

Оскільки за режиму *capture state* знищується політична конкуренція, нівелюються й відбуваються маніпуляції інтересами окремих груп інтересів, не розвиваються легальні політичні комунікації та громадянське суспільство, знижується інвестиційна привабливість та інвестиційний клімат загалом, то вкрай потрібно підвищувати увагу громадськості до цих процесів, активно розвивати інституційні механізми розвитку держави й реально намагатися подолати корупцію, яка є сьогодні основним чинником гальмування [17].

Важливою є як ефективна боротьба з наявними впливовими олігархічними елітами, так і дієва амністія з подальшим укладенням соціального договору. У нас часто це називають новим суспільним договором. У підсумку – докорінна санація держави й поступове створення справжньої національної політичної еліти України, про яку сьогодні ще навіть не йдеться, хоча маємо вже більше тридцяти років незалежності. Тут небезпека полягає в тому, що будь-яка еліта може прийняти амністію, але не погодиться ані на люстрацію, ані на новий суспільний договір з народом. Натомість зараз, незважаючи на Велику війну з Росією, час для інституційних змін політичної системи – ідеальний. Адже війна, по-перше, по суті нівелювала вплив ФПП; по-друге, такої міжнародної підтримки, як зараз, Україна не мала й навряд чи матиме після війни, що створює своєрідний «інституційний корсет» для зміни політичних інститутів; по-третє, є суспільний запит на новий суспільний договір і це рішення буде ще одним засобом консолідації суспільства; по-четверте, залишити країну без інституційних змін і в такому стані вийти з війни – це створити ще один вкрай небезпечний соціально-політичний розлом, який у разі збереження правил гри обумовить новий майдан, однак більш радикальний і з більшими втратами.

Відзначимо, що відколи держава втрачає легітимність і починає сприйматися як режим *capture state*, переважна більшість населення достатньо об'єктивно перестає бачити в цьому порушення: одна справа забирати у співгромадян, а зовсім інша – у «олігархів». Соціум розуміє, що окремі представники груп інтересів, які ввійшли до політичного класу та захопили державу, все одно не стануть витрачатися на суспільне благо, але з високою вірогідністю присвоять усі ресурси. Легітимація дрібних форм боротьби індивідів громадянського

суспільства з державою є природною формою українського анархізму. Фактично населення України частково входить до становища латентної партизанської війни з олігархічним режимом, що фактично ледь не спричинило остаточну втрату державності під час повномасштабного російського вторгнення. Адже країна виявилася недостатньо підготовленою до такої повномасштабної війни. Фактично цьому сценарію перешкодило українське суспільство, яке за час Великої війни опанувало навички національної єдності та солідарності, скоординованих колективних дій і всезагального громадянського єднання.

Війна нівелювала вплив олігархів, але нині вкрай важливо змінити «правила гри політиці» задля того, щоб вистрибнути з колії залежності, яка сформувалася в Україні за роки незалежності на користь нормальних практик функціонування політичної системи. Вони, як показують останні роки війни, також є дієвими в Україні.

Література:

1. Зеленько Г. І. Політична система та політичний режим: пошук ліків від вірусу самознищення. У О. М. Майборода (Ред.), Національна єдність у конкурентному суспільстві: аналітична доповідь. Київ : ІПіЕнд ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2018. С. 7–48. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2019/06/natsionalna_ednist.pdf.
2. Зеленько Г. І. Екзогенні стимули процесів демократизації в Україні: зміст і наслідки зовнішніх впливів у політичному розвитку країни. О. О. Рафальський & О. М. Майборода (Ред.). *Демократизація політичних інститутів і суспільний розвиток в Україні* : збірник наукових праць. Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2019. С. 8–39.
3. Зеленько Г. І. Траєкторія трансформації політичного режиму в Україні за роки незалежності: демократія VS олігархічна клановість. Політичний процес у незалежній Україні: підсумки і проблеми. Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2021. С. 139–176.
4. Зеленько Г. І., Ковалевський В. О. Україна як capture state: телеологічний конституціоналізм та реальна політика. Політична система України: конституційна модель та політичні практики : монографія. Зеленько Г. І. (наук. ред.) та ін. Київ : ІПіЕнд ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2023. С. 308–347.
5. Кіндзерський Ю. В. Інституційна пастка олігархізму і проблеми її подолання. *Економіка України*, 2016. № 12, 22–46.
6. Ковалевський В. О. Україна у режимі capture state: причини, політична сутність, перспективи. Зміни політичних режимів і перспективи зміцнення демократії в Україні : монографія / авт. кол.: Г. І. Зеленько (керівник, наук. ред.). Київ : ІПіЕнд ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2021. 416 с.
7. Константинова Т. В. Плюралізм політичних груп як основа демократичного політичного вибору. *Актуальні проблеми політики*. 2012. Вип. 47. С. 49–56.
8. Лозовицький О. Глобальні демократичні процеси як основа цивілізаційного самовизначення сучасних держав. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. С. 300–311. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2018_2_23
9. Єхніч А. В. Мінімалістська теорія демократії й. Шумпетера та її прояви у сучасному електоральному процесі. Політологічні записки. 2012. № 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Polzap_2012_6_16.
10. Grzymała-Busse A. Beyond Clientelism: Incumbent State Capture and State Formation. *Comparative Political Studies*, 2008. 41 (4–5), 638–673.
11. Hellman J., Jones G., Kaufmann D. Seize the state, seize the day: State capture and influence in transition economies. *Journal of Comparative Economics*, 2003. 31 (4), 751–773.
12. Hellman J., Jones G., Kaufmann D., Schankerman M. Measuring governance and state capture: The role of bureaucrats and firms in shaping the business environment. *European Bank for Reconstruction and Development. Working Paper* 2000. № 51. URL: <http://www.ebrd.com/downloads/research/economics/workingpapers/wp0051.pdf>.
13. Huntington S.P. *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*. London: University Press. 1991.
14. Johnston M. *Syndromes of Corruption: Wealth, Power, and Democracy*. Cambridge University Press. 2005.

15. Kaufmann D., Vicente P. C. Legal Corruption. *Economics & Politics*, 2011. 23 (2), 195–219.
16. Mancur Olson. Dictatorship, Democracy, and Development. *American Political Science Review*, 1993. 87 (3), 567–576.
17. Mungiu-Pippidi A. The Quest for Good Governance: How Societies Develop Control of Corruption. Cambridge University Press. 2015.
18. Shleifer A., Vishny R.W. Corruption. *Quarterly Journal of Economics*, 1993. 108 (3), 599–617.
19. Slinko I., Yakovlev E., & Zhuravskaya E. Law Enforcement, Corruption, and Firm Performance in Russia. *Economics of Transition*, 2005. 13 (1), 1–35.
20. Soderberg N. The Superpower Myth: The Use and Misuse of American Myth. Hoboken, New Jersey : John Wiley and Sons, Inc. 2005.
21. Williams A. The Ethos of Capture: Media Control and Corporate Power in the Capture State. Routledge. 2019.

References:

1. Zelenko, H. I. (2018). Politychna systema ta politychnyi rezhym: poshuk likiv vid virusu samoznyshchennia [Political System and Political Regime: Finding a Cure for the Virus of Self-Destruction]. U O. M. Maiboroda (Red.), *Natsionalna yednist u konkurentnomu suspilstvi: analitychna dopovid*. Kyiv : IPIEnD im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. P. 7–48. Retrieved from https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2019/06/natsionalna_ednist.pdf [in Ukrainian].
2. Zelenko, H. I. (2019). Ekzohenni stymuly protsesiv demokratyzatsii v Ukraini: zmist i naslidky zovnishnikh vplyviv u politychnomu rozvytku krainy [Exogenous stimuli of democratization processes in Ukraine: content and consequences of external influences in the country's political development]. O.O. Rafalskyi & O.M. Maiboroda (Red.), *Demokratyzatsiia politychnykh instytutiv i suspilnyi rozvytok v Ukraini : Zbirnyk naukovykh prats*. Kyiv : Instytut politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. P. 8–39 [in Ukrainian].
3. Zelenko, H.I. (2021). Traiektoriia transformatsii politychnoho rezhymu v Ukraini za roky nezalezhnosti: demokratiia VS oliharkhichna klanovist [The trajectory of the transformation of the political regime in Ukraine during the years of independence: democracy VS oligarchic clannishness]. *Politychnyy protses u nezalezhnyi Ukraïni: pidsumky i problem*. Kyiv : Instytut politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. P. 139–176 [in Ukrainian].
4. Zelenko, H. I., & Kovalevskyi, V. O. (2023). Ukraina yak “capture state”: teleolohichnyy konstytutsionalizm ta realna polityka [Ukraine as a “capture state”: teleological constitutionalism and real politics]. *Politychna systema Ukrainy: konstytutsiyna model ta politychni praktyky: monohrafiia Zelenko H.I. (nauk. red.) ta in*. Kyiv : IPIEnD im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy, P. 308–347 [in Ukrainian].
5. Kindzerskyi, Yu.V. (2016). Instytutsiina pastka oliharkhizmu i problemy yii podolannia [Institutional trap of oligarchy and problems of overcoming it.] *Ekonomika Ukrainy*, (12). P. 22–46 [in Ukrainian].
6. Kovalevskyi, V.O. (2021) Ukraina u rezhymi “capture state”: prychny, politychna sutnist, perspektyvy [Ukraine in the “capture state” regime: reasons, political essence, prospects]. *Zminy politychnykh rezhymiv i perspektyvy zmitsnennia demokratii v Ukraini : monohrafiia / avt. kol.: H.I. Zelenko (kerivnyk, nauk. red.)*. Kyiv : IPIEnD im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy, 416 p. [in Ukrainian].
7. Konstantynova, T. V. (2012). Pliuralizm politychnykh hrup yak osnova demokratychnoho politychnoho vyboru [Pluralism of political groups as the basis of democratic political choice]. *Aktualni problemy polityky*. Issue 47. P. 49–56 [in Ukrainian].
8. Lozovytskyi, O. (2018). Hlobalni demokratychni protsesy yak osnova tsyvilizatsiinoho samovyznachennia suchasnykh derzhav [Global democratic processes as the basis of civilizational self-determination of modern states]. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy*. P. 300–311. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzypiend_2_23 [in Ukrainian].
9. Iekhnich, A.V. (2012). Minimalistska teoriia demokratii y. Shumpetera ta yii proiavy u suchasnomu elektoralnomu protsesi [Minimalist theory of democracy and. Schumpeter and its manifestations in the modern electoral process]. *Politolohichni zapysky*. 2012. № 6. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Polzap_6_16 [in Ukrainian].

10. Grzymała-Busse, A. (2008). Beyond Clientelism: Incumbent State Capture and State Formation. *Comparative Political Studies*, 41 (4–5). P. 638–673 [in English].
11. Hellman, J., Jones, G., & Kaufmann, D. (2003). Seize the state, seize the day: State capture and influence in transition economies. *Journal of Comparative Economics*, 31 (4). P. 751–773 [in English].
12. Hellman, J., Jones, G., Kaufmann, D., & Schankerman, M. (2000). Measuring governance and state capture: The role of bureaucrats and firms in shaping the business environment. European Bank for Reconstruction and Development. Working Paper № 51. Retrieved from <http://www.ebrd.com/downloads/research/economics/workingpapers/wp0051.pdf> [in English].
13. Huntington, S.P. (1991). *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*. London : University Press [in English].
14. Johnston, M. (2005). *Syndromes of Corruption: Wealth, Power, and Democracy*. Cambridge University Press [in English].
15. Kaufmann, D., & Vicente, P. C. (2011). Legal Corruption. *Economics & Politics*, 23 (2). P. 195–219 [in English].
16. Mancur Olson (1993). Dictatorship, Democracy, and Development. *American Political Science Review*, 87 (3). P. 567–576 [in English].
17. Mungiu-Pippidi, A. (2015). *The Quest for Good Governance: How Societies Develop Control of Corruption*. Cambridge University Press [in English].
18. Shleifer, A., & Vishny, R.W. (1993). Corruption. *Quarterly Journal of Economics*, 108 (3). P. 599–617 [in English].
19. Slinko, I., Yakovlev, E., & Zhuravskaya, E. (2005). Law Enforcement, Corruption, and Firm Performance in Russia. *Economics of Transition*, 13 (1). P. 1–35 [in English].
20. Soderberg, N. (2005). *The Superpower Myth: The Use and Misuse of American Myth*. Hoboken, New Jersey : John Wiley and Sons, Inc. [in English].
21. Williams, A. (2019). *The Ethos of Capture: Media Control and Corporate Power in the Capture State*. Routledge [in English].

Galyna Zelenko. The Phenomenon of the “Capture State”: Its Essence and Consequences for Social Development

The article analyzes the phenomenon of a “captured state” in the Ukrainian political context. The author examines the main characteristics, mechanisms, and consequences of the functioning of a clan-oligarchic political regime, which is characterized by the dominance of private interests over public ones. The Constitution, as the fundamental law of the state, enshrines the basic principles – the social contract, while procedural norms ensure the enforcement of constitutional provisions. This creates a corresponding legal framework that shapes certain political (socio-economic, etc.) practices, which in turn form a specific “path”, or trajectory, for the country’s development. However, the logic of introducing democratic political institutions and the democratic transition in Ukraine has led to opposite results. Instead of a full-fledged democracy, the country has developed a political regime that is commonly referred to as a clan-oligarchic system, with the state essentially becoming a “captured state” by these financial-industrial groups (FIGs). The article reveals how oligarchic groups of influence use state institutions to gain personal benefits and control over the state and explores possible ways to dismantle this regime. It highlights the conceptual foundations of a “captured state” and provides a critical analysis of the political, economic, and social consequences for Ukraine. The study offers significant scientific and practical potential for understanding and further reforming political processes in post-Soviet countries.

Key words: *clan-oligarchic political regime, privatized state, teleological constitutionalism, political institutions, political practices, political actors, democracy, lobbyism.*

Відомості про автора:

Галина Зеленько – доктор політичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, завідувачка відділу політичних інститутів і процесів, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України